

Vergaderjaar 2025-2026

36 416

Voorstel van wet van de leden Paternotte en Wendel tot wijziging van de Embryowet in verband met de afschaffing van het tijdelijk verbod op het doen ontstaan van embryo's voor wetenschappelijk onderzoek

H

BRIEF VAN DE MINISTER VAN VOLKSGEZONDHEID, WELZIJN EN SPORT

Aan de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 1 september 2026

Inleiding

De regering dankt de leden van de vaste Kamercommissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport voor hun inbreng in het verslag dat is vastgesteld op 16 juni 2026, en de vragen die daarmee aan de regering zijn gesteld. Met deze nota geeft de regering antwoord op de vragen die aan haar zijn gesteld.

Ten behoeve van de leesbaarheid en traceerbaarheid zijn alle vragen en inleidende opmerkingen van de leden overgenomen en cursief weergegeven. De antwoorden van de regering op de aan haar gestelde vragen zijn ingevoegd in platte tekst. Ook voetnoten zijn gecursiveerd respectievelijk in platte tekst weergegeven. Omdat de nummering doorloopt is nummering van de voetnoten veranderd ten opzichte van de nummering in het verslag.

Vragen en opmerkingen van de leden van de fractie van GroenLinks-PvdA

De leden van de fractie van GroenLinks-PvdA danken de initiatiefnemers en de regering voor hun uitvoerige en zorgvuldige beantwoording van de gestelde vragen over het initiatiefvoorstel van de Tweede Kamerleden Paternotte en Bevers betreffende de afschaffing van het verbod op het doen ontstaan van embryo's.

In de eerste schriftelijke vragenronde hebben diverse fracties, waaronder de fractie van GroenLinks-PvdA, vragen gesteld over de waarborgen die er zijn dat het onderzoek dat door de voorgestelde wetswijziging wordt mogelijk gemaakt in publieke handen blijft. Het (dominant) publieke karakter van het Nederlandse vruchtbaarheidsonderzoek wordt immers door de initiatiefnemers en de regering één- en andermaal als een groot goed naar voren gebracht. Het is ook een belangrijke bouwsteen in de onderbouwing van de gevraagde wetswijziging dat Nederland zonder deze te zeer afhankelijk dreigt te worden van onderzoek uit landen waar commerciële belangen dominant zijn, menen deze leden.

Om op dit punt volstreekte duidelijkheid te krijgen, hebben de leden van de GroenLinks-PvdA-fractie nog de volgende vragen aan de regering. Voor de initiatiefnemers hebben zij geen nadere vragen.

- 1. Begrijpen deze leden het goed dat de waarborg voor de dominantie van het publieke belang in het wetenschappelijk onderzoek op dit terrein (en het uitsluiten van aanwending daarvan met een winstoogmerk) gelegen is in de combinatie van de bepalingen die in de Embryowet zijn opgenomen en de regels die ten grondslag liggen aan en gehanteerd worden bij de toetsing door de Centrale Commissie Mensgebonden Onderzoek (CCMO)?*

Deze aanname van de leden van de fractie van GroenLinks-PvdA klopt. In de Embryowet is vastgelegd voor welke doelen embryo's gebruikt mogen worden. Het speciaal tot stand brengen van embryo's wordt op grond van onderhavig wetsvoorstel enkel toegestaan voor onderzoek naar onvruchtbaarheid, kunstmatige voortplantingstechnieken, erfelijke of aangeboren aandoeningen, of transplantatiegeneeskunde. De Centrale Commissie Mensgebonden Onderzoek (CCMO) toetst het onderzoeksprotocol vooraf, en beoordeelt ook of het voorgestelde onderzoek naar verwachting zal resulteren in nieuwe wetenschappelijk inzichten. Dat het moet gaan om wetenschappelijk onderzoek (waarvan de resultaten ten goede moeten komen aan de vooruitgang van de wetenschap) betekent dat het niet kan gaan om een onderzoek waarbij enkel commerciële belangen van een bedrijf gediend zijn. Daarnaast zal de CCMO, naar aanleiding van de wijziging in de beoordelingscriteria die met onderhavig wetsvoorstel wordt voorgesteld, beoordelen of het te dienen doel van het tot stand brengen en de wijze van uitvoering van onderzoek in redelijke verhouding staan tot de bezwaren tegen het speciaal voor onderzoek tot stand brengen van embryo's. Deze wijze van toetsing door de CCMO waarborgt dat het maatschappelijk belang gediend is met elk onderzoek dat wordt goedgekeurd.

2. *Verspreid over de honderden pagina's beantwoording in de diverse vragenrondes in de beide Kamers zijn deze bepalingen en regels al wel genoemd, maar wil de regering deze ten behoeve van de helderheid en overzichtelijkheid nogmaals voor deze leden op een rij zetten?*

Om te waarborgen dat het maatschappelijk belang gediend is met een onderzoek zijn de volgende waarborgen uit de Embryowet van belang:

- De donatie van geslachtscellen en embryo's moet 'om niet' plaatsvinden. Hierbij kan dus geen sprake zijn van geldelijk gewin door de donor.
- Het is op grond van artikel 27 verboden om voor de verstrekking van embryo's (tussen verschillende instellingen of aan wensouders) een vergoeding te vragen die meer bedraagt dan de kosten die een rechtstreeks gevolg zijn van de handelingen die met de geslachtscellen of embryo's zijn verricht. Daarmee bestaat er een verbod op het maken van winst met de handel in embryo's.
- De doelen waarvoor geslachtscellen en embryo's ter beschikking mogen worden gesteld zijn wettelijk vastgelegd. Embryo's die na een fertiliteitsbehandeling zijn gedoneerd, mogen enkel worden gebruikt voor het verrichten van wetenschappelijk onderzoek of voor het in kweek brengen van embryonale cellen ten behoeve van geneeskundige doeleinden, medisch- en biologisch-wetenschappelijk onderzoek en biologisch-wetenschappelijk onderwijs. Op grond van het initiatiefwetsvoorstel mogen embryo's die speciaal tot stand worden gebracht voor wetenschappelijk onderzoek enkel worden gebruikt om 1) wetenschappelijk onderzoek uit te voeren dat zal leiden tot nieuwe inzichten op het terrein van onvruchtbaarheid, kunstmatige voortplantingstechnieken, erfelijke of aangeboren aandoeningen, of transplantatiegeneeskunde en 2) daaruit stamcellen te oogsten voor transplantatiegeneeskunde. Het gebruiken van geslachtscellen of embryo's voor andere doeleinden dan waarvoor zij ter beschikking zijn gesteld of voor andere doeleinden dan de wet toestaat, is strafbaar.
- Het wetenschappelijk onderzoek wordt vooraf getoetst door de CCMO. Hierbij wordt getoetst of het onderzoek zal leiden tot de vaststelling van nieuwe inzichten, of die inzichten niet op andere (minder ingrijpende) manieren kunnen worden verkregen, en of het onderzoek voldoet aan de eisen van een juiste methodologie. Daarnaast zal de CCMO, op grond van onderhavig wetsvoorstel, beoordelen of het te dienen doel van het tot stand brengen en de wijze van uitvoering van onderzoek in redelijke verhouding staan tot de bezwaren tegen het speciaal voor onderzoek tot stand brengen van embryo's.
- Het initiatiefwetsvoorstel staat daarnaast toe dat embryo's tot stand mogen worden gebracht om daaruit stamcellen te oogsten voor transplantatiegeneeskunde. Hierbij gaat het om een klinische toepassing, waarbij ten behoeve van een behandeling door middel van celkerntransplantatie een embryo wordt gevormd, zodat uit dit embryo lichaamseigen stamcellen voor een specifieke patiënt verkregen kunnen worden voor weefselregeneratie.

Dit is echter alleen toegestaan als er geen alternatieve methodes zijn voor een dergelijke behandeling.

3. *In diverse sectoren van de gezondheidszorg zien deze leden dat commerciële partijen (al dan niet in de vorm van private equity) aanzienlijke onderdelen van de zorg overnemen, zoals bijvoorbeeld in de huisartsenzorg en de tandartsenzorg. Ook zijn er in Nederland particuliere (commerciële of semi-commerciële) vruchtbaarheidsklinieken. Onderschrijft de regering dat het belangrijk is dat het vruchtbaarheidsonderzoek en de vruchtbaarheidsbehandeling in Nederland publiek gedomineerd blijven? Zo nee, waarom niet? Zo ja, welke waarborgen zijn er dan om te voorkomen dat op dit terrein op enig moment een aanzienlijke verschuiving naar particuliere klinieken en instellingen plaatsvindt?*

Wetenschappelijk onderzoek op zichzelf is geen activiteit waarmee winst kan worden gemaakt. Dit beschouwt de regering niet als een commercieel doel. Bovendien zijn er, zoals toegelicht in het antwoord op vraag 2 van de leden van de fractie van GroenLinks-PvdA, verschillende waarborgen die ervoor zorgen dat het maatschappelijk belang wordt gediend met onderzoek.

Wat betreft klinische toepassingen, hecht de regering eraan dat vruchtbaarheidsbehandelingen in Nederland van hoge kwaliteit, veilig en toegankelijk zijn, ongeacht of deze door publieke of private aanbieders worden aangeboden. Een commerciële vruchtbaarheidskliniek kan evengoed het publieke belang dienen. Het algemene risico dat een commercieel belang het publieke belang in de weg kan staan, wordt hier beperkt door verschillende waarborgen. Zo is het op grond van artikel 27 van de Embryowet verboden om voor de verstrekking van geslachtscellen en embryo's een vergoeding te vragen die hoger is dan de kosten die rechtstreeks samenhangen met de handelingen die daarmee zijn verricht. Met het oog op het doel van de Embryowet en de bestaande waarborgen, acht de regering het niet nodig om commerciële partijen te weren uit de fertiliteitszorg.

4. *De vraag lijkt misschien hypothetisch, maar de leden van de fractie van GroenLinks-PvdA vinden het belangrijk om te vragen naar de robuustheid van de wettelijke afspraken die nu worden gemaakt. Volstaan de waarborgen zoals die in de Embryowet en door toetsing door de CCMO gegeven zijn om commerciële aanwending van het toegestane onderzoek tegen te gaan, ook indien het stelsel om welke redenen dan ook onverhoopt in de toekomst voor een groter deel in commerciële handen zou zijn? Zo ja, op welke manier? Zo nee, wat zou dan aanvullend nog geregeld moeten worden?*

Ja, voor zover de regering op dit moment kan overzien zouden de bestaande waarborgen ook volstaan in een situatie dat er een groter deel van het onderzoek in commerciële handen zou zijn. Wetenschappelijk onderzoek op zichzelf is geen activiteit waarmee winst kan worden gemaakt, en beschouwt de regering niet als een commercieel doel. De doeleinden voor het gebruik van embryo's zijn bovendien beperkt, zodat het maatschappelijk belang voorop staat. Een onderzoek waarbij enkel commerciële belangen van een bedrijf gediend zijn zonder dat het onderzoek tot nieuwe wetenschappelijke inzichten zal leiden, zal niet voldoen aan de toetsingscriteria waaraan de CCMO onderzoeksvoorstellen toetst.

5. *De leden van de GroenLinks-PvdA-fractie merken op dat Nederland een open samenleving kent en dat open uitwisseling van kennis en ideeën belangrijk is als voedingsbodem voor wetenschappelijke ontwikkeling en vooruitgang. Daar staat tegenover dat deze leden zouden willen voorkomen dat kennis en inzichten die hier ontwikkeld worden voor breed omschreven maatschappelijke doelen door anderen (buiten de jurisdictie van de Nederlandse overheid) uit hun context worden gelicht en voor veel minder nobele doelen worden ingezet. Hier is sprake van een dilemma, want deze leden willen ook geen rem zetten op wetenschappelijke ontdekkingen omdat deze mogelijk verkeerd gebruikt zouden kunnen worden. Onderkent de regering dit dilemma en kan zij daarop reflecteren?*

De regering onderkent het geschetste dilemma. Dit dilemma geldt niet alleen voor embryo-onderzoek, maar ook voor andere wetenschapsgebieden. Andere landen kunnen Nederlandse kennis die is verkregen met fundamenteel onderzoek naar bijvoorbeeld genetica of medische technologie

gebruiken op manieren die niet stroken met Nederlandse normen en waarden. Andersom kan Nederland ook wetenschappelijke kennis uit het buitenland gebruiken voor toepassingen die betreffende landen onwenselijk vinden. Dit is een inherent kenmerk van de internationale wetenschapsbeoefening en kennisdeling.

Deze risico's kunnen niet verminderd worden zonder de academische vrijheid te beperken. De regering vindt de academische vrijheid een van de belangrijke academische kernwaarden die het fundament vormen van hoger onderwijs en wetenschap in Nederland. Een belangrijk doel van wetenschappelijk onderzoek is om opgedane kennis te delen, onder andere door publicatie. Wetenschappelijke vooruitgang is niet mogelijk als kennis niet gedeeld kan worden.

Vragen en opmerkingen van de leden van de fractie van het CDA

De leden van de fractie van het CDA wensen de regering de volgende vragen te stellen.

1. *De beantwoording van de vraag van de leden van de CDA-fractie of met dit wetsvoorstel wegen naar onderzoek worden geopend waarvan op dit moment nog niet kan worden overzien waar deze eindigen, stelt deze leden niet gerust. Ook uit het antwoord op hun vraag naar de wijze waarop de regering ervoor zal zorgdragen dat de CCMO beschikt over een duidelijk kader op basis waarvan zij goedkeuring kan verlenen voor een bepaald onderzoek, blijkt naar het oordeel van deze leden onvoldoende dat sprake is van de door hen bedoelde begrenzing. In artikel 10 van de Embryowet, waarnaar wordt verwezen, wordt niet aangegeven wat het doel van het onderzoek moet zijn, anders dan dat het moet leiden tot de vaststelling van nieuwe inzichten op het terrein van de medische wetenschap. Deze formulering lijkt deze leden zeer ruim. In de memorie van toelichting staat dat onderzoek met tot stand gebrachte embryo's uitsluitend is toegestaan indien redelijkerwijs aannemelijk is dat het betreffende wetenschappelijk onderzoek zal leiden tot nieuwe inzichten op het terrein van onvruchtbaarheid, het terrein van kunstmatige voortplantingstechnieken, het terrein van erfelijke of aangeboren aandoeningen of het terrein van de transplantatiegeneeskunde.¹ Kan de CCMO op grond hiervan de voorwaarde stellen dat onderzoeksdoelen transparant moeten zijn? Zo ja, wordt daarbij ook de in de memorie van toelichting aangegeven begrenzing in acht genomen?*

Ja. De CCMO beoordeelt vooraf of het voorgenomen onderzoek voldoet aan de eisen die de Embryowet daaraan stelt. In artikel 11 van die wet, dat in werking zal treden als dit initiatiefwetsvoorstel tot wet verheven wordt, worden de toegestane onderzoeksterreinen voor onderzoek met speciaal daarvoor tot stand gebrachte embryo's genoemd: onvruchtbaarheid, kunstmatige voortplantingstechnieken, erfelijke of aangeboren aandoeningen en transplantatiegeneeskunde. De onderzoekers moeten de onderzoeksdoelen toelichten in het onderzoeksvorstel. De CCMO kan vervolgens toetsen of het onderzoek in lijn is met de toegestane doeleinden, beschreven in de Embryowet.

2. *Het Rathenau Instituut waarschuwt ervoor dat het opheffen van het verbod op het speciaal kweken van embryo's kan leiden tot een verminderde inzet op het vinden van alternatieven. Om die reden is de regering via de motie-Krul in de Tweede Kamer verzocht ervoor zorg te dragen dat onderzoek naar alternatieven langjarig wordt voortgezet.² In antwoord op de vraag van deze leden hoe de regering voorziet in blijvende aandacht voor onderzoek naar alternatieven voor onderzoek met tot stand gebrachte embryo's, geeft de regering aan dat daarvoor in de begroting van het ministerie van VWS geen financiële dekking is. De regering verwacht wel dat wetenschappers naar alternatieven zullen blijven zoeken. Naar aanleiding hiervan hebben de leden van de CDA-fractie nog enkele aanvullende vragen:*
 - a. *Wordt nu om financiële redenen ervoor gekozen geen prioriteit meer te geven aan onderzoek naar alternatieven?*

¹ Kamerstukken II 2022/23, 36.416, nr. 3, p. 18.

² Kamerstukken II 2025/26, 36.416, nr. 21.

Voor het onderzoeksprogramma PSIDER van ZonMw, waarmee de regering momenteel inzet op onderzoek naar alternatieven voor onderzoek met embryo's, is budget gereserveerd tot en met 2027. Dit was destijds bedoeld als een tijdelijk programma. Er zijn in de begroting van VWS geen financiële middelen beschikbaar voor een vervolg op dit onderzoeksprogramma. Dat betekent echter niet dat na afloop van het programma geen onderzoek zal plaatsvinden naar alternatieven voor onderzoek met embryo's. Dit wordt in de hierop volgende antwoorden nader toegelicht.

- b. Hoe worden onderzoekslijnen met betrekking tot alternatieven voor het gebruik van embryo's voor wetenschappelijk onderzoek voortgezet als het daarop gerichte onderzoeksprogramma van ZonMw wordt beëindigd?*

De CCMO beoordeelt bij de toetsing van onderzoeksvoorstellen met embryo's of er ook alternatieve onderzoeksmethodes gebruikt kunnen worden om de wetenschappelijke vragen te beantwoorden. Door deze subsidiariteitstoets wordt het belang van het ontwikkelen en gebruik van alternatieve onderzoeksmethodes onderstreept. Alternatieve onderzoeksmethodes die ontwikkeld zijn - binnen het PSIDER programma of daarbuiten - blijven dus relevant omdat die methodes, waar ze voor het beantwoorden van een wetenschappelijke onderzoeksvraag voldoende zijn, geprefereerd worden. Ook blijft het voor onderzoekers relevant om nieuwe methoden te ontwikkelen, omdat deze voor sommige onderzoeksvragen toegevoegde waarde hebben. In het antwoord op vraag 2d. van de leden van de fractie van het CDA wordt hier nader op ingegaan. Onderzoekers kunnen hiervoor gebruikmaken van de reguliere nationale en Europese financieringskanalen voor wetenschappelijk onderzoek.

- c. Waar in Nederland of elders in de wereld vindt op dit moment onderzoek plaats naar alternatieven voor het gebruik van embryo's voor wetenschappelijk onderzoek? Kan de regering aangeven of het mogelijk en wenselijk is de resultaten van dit onderzoek af te wachten?*

Er bestaan nu al diverse methoden die een alternatief kunnen bieden voor onderzoek met embryo's. Een veelbelovend alternatief zijn de zogenaamde embryoachtige structuren (ELS). Hier wordt veel onderzoek naar gedaan op verschillende plekken in Nederland en wereldwijd. In Nederland doet bijvoorbeeld het Hubrecht Instituut in Utrecht onderzoek naar ELS en andere stamcelmodellen.³ Zowel dit kabinet als de voorgaande kabinetten hebben ingezet op onderzoek naar alternatieven met het onderzoeksprogramma PSIDER van ZonMw. Dit betrof een achtjarig programma dat in 2027 afloopt. Dat zal echter niet betekenen dat er in Nederland geen onderzoek meer zal worden gedaan naar alternatieven voor onderzoek met embryo's, zoals ELS. Voor wetenschappers is het immers een waardevol terrein, om bijvoorbeeld onderzoek te kunnen doen naar de vroege ontwikkeling van embryo's en het ontstaan van ziekten. Dit is tevens toegelicht in de Kamerbrief⁴ over de aangenomen moties van de leden Krul, Bikker en van Dijk bij het initiatiefwetsvoorstel van de leden Paternotte en Wendel. Ook in andere Europese landen⁵ en buiten Europa⁶ zijn en worden verschillende studies uitgevoerd naar ELS.

Of een bepaalde onderzoeksmethode daadwerkelijk een alternatief biedt voor onderzoek met 'klassieke' embryo's hangt sterk af van de specifieke onderzoeksvraag en bijvoorbeeld het ontwikkelingsstadium in de embryonale ontwikkeling waar het onderzoek op ziet. Het is niet aannemelijk dat alternatieve methoden in de toekomst al het onderzoek met 'klassieke' embryo's kunnen vervangen.

- d. Kan de regering aangeven waar voor wetenschappers de prikkel ligt om naar alternatieven te zoeken, indien dit wetsvoorstel wordt aangenomen?*

³ Bijvoorbeeld: Chen, B., Khan, H. et al. Extended culture of 2D gastruloids to model human mesoderm development. *Nat. Methods* 22, 1355-1365 (2025).

⁴ Kamerstukken II 2025/26, 36416, nr. 23.

⁵ Bijvoorbeeld: Kagawa, H., Javali, A. et al. Human blastoids model blastocyst development and implantation. *Nature* 601, 600-605 (2022).

⁶ Bijvoorbeeld: Karvas, R.M., Zemke, J.E. et al. 3D-cultured blastoids model human embryogenesis from pre-implantation to early gastrulation stages. *Cell Stem Cell* 30, 1148-1165.e7 (2023); Chen, B., Khan, H. et al. Extended culture of 2D gastruloids to model human mesoderm development. *Nat. Methods* 22, 1355-1365 (2025).

Een onderzoeksvoorstel waarin wordt voorgesteld speciaal tot stand gebrachte embryo's te gebruiken zal alleen worden goedgekeurd als vast is komen te staan dat het onderzoek niet op een andere (minder ingrijpende) manier kan plaatsvinden. Op grond van artikel 10, onderdeel b van de Embryowet toetst de CCMO of de inzichten niet door andere vormen of methoden kunnen worden verkregen. Als er minder ingrijpende alternatieven zijn die naar verwachting dezelfde onderzoeksresultaten opleveren, wordt het onderzoeksvoorstel niet goedgekeurd. Indien het onderhavige wetsvoorstel wordt aangenomen bestaat er dus een prikkel om een alternatieve methode te gebruiken.

Daarnaast kan het om wetenschappelijke redenen de voorkeur hebben om een alternatief te gebruiken in plaats van een speciaal tot stand gebracht embryo. Mocht een bepaalde onderzoeksvraag bijvoorbeeld gericht zijn op de embryonale ontwikkeling van een specifiek orgaansysteem, dan kan die vraag mogelijk eenvoudiger worden beantwoord met een organoïde of een ELS die een embryo gedeeltelijk nabootst, dan met een speciaal tot stand gebracht embryo. Ook kunnen organoïden en ELS in grotere aantallen tot stand worden gebracht vanuit één cellijn waardoor experimenten beter vergelijkbaar en statistisch sterker zijn dan onderzoek met speciaal tot stand gebrachte embryo's, die elk een uniek genetisch profiel hebben.

3. *Tegelijk met het voorliggende initiatiefwetsvoorstel heeft de regering voorgesteld de Embryowet op andere punten te wijzigen naar aanleiding van de derde evaluatie van de Embryowet.⁷ In dat voorstel, dat recent aan de Eerste Kamer is aangeboden, wordt de definitie van een embryo gewijzigd. De regering geeft aan dat het voor de inwerkingtreding van het onderhavige initiatiefwetsvoorstel niet noodzakelijk is te wachten op verdere behandeling van het regeringswetsvoorstel. Hierover hebben de leden van de CDA-fractie nog enkele vragen.*

a. *Kan de regering aangeven wat het (juridische) gevolg zal zijn van het wijzigen van de definitie van een embryo voor het voorliggende initiatiefvoorstel?*

Indien het wetsvoorstel van de regering zou worden aangenomen, tot wet zou worden verheven en in werking zou treden zou duidelijker worden welke typen entiteiten tot embryo's gerekend worden, en daarmee onder de reikwijdte van de Embryowet vallen. Indien het initiatiefwetsvoorstel zou worden aangenomen, tot wet zou worden verheven en in werking zou treden, zou het zijn toegestaan om embryo's (ongeacht het type) tot stand te brengen voor bepaalde onderzoeksdoeleinden en voor therapeutische doeleinden.

Het wijzigen van de definitie van een embryo heeft weinig directe gevolgen voor het voorliggende initiatiefvoorstel. Het zou wel tot gevolg hebben dat voor embryomodellen (waaronder ELS) duidelijk zou worden of zij wel of niet onder de reikwijdte van de wet vallen. Daarmee zou duidelijk worden of de voorwaarden van de Embryowet, zoals voorafgaande toetsing van elk onderzoeksvoorstel door de CCMO en de veertiendagen-ontwikkelgrens, van toepassing zijn op de betreffende embryomodellen. Zou bijvoorbeeld het initiatiefwetsvoorstel wel tot wet verheven worden, maar het regeringsvoorstel worden verworpen, dan zou voor embryomodellen niet helder zijn of zij, net als 'klassieke' embryo's speciaal voor onderzoeksdoeleinden tot stand zouden mogen worden gebracht. Het blijft dan immers onduidelijk of deze embryomodellen onder het toepassingsbereik van de Embryowet vallen of niet.

b. *Kan de regering de route voor de inwerkingtreding van beide wetten nader verduidelijken?*

De Tweede Kamer heeft op 2 juni jl. na hoofdelijke stemming ingestemd met het wetsvoorstel van de regering. Mocht de Eerste Kamer, na de behandeling ervan, ook instemmen met het wetsvoorstel van de regering, dan kan het na bekrachtiging door de Koning, contrasignering en bekendmaking in het Staatsblad in werking treden op een van de vaste verandermomenten (1 juli of 1 januari), door middel van een klein koninklijk besluit.

Indien voorliggend initiatiefwetsvoorstel door de Eerste Kamer zou worden aangenomen, zal de Voorzitter het initiatiefwetsvoorstel aan de Koning zenden. Het Kabinet van de Koning zal vervolgens aan de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport vragen of overgegaan dient te worden tot bekrachtiging van het wetsvoorstel, die dit ter besluitvorming voorlegt aan de ministerraad. Na een instemmend besluit volgt bekrachtiging door de Koning, contrasignering en bekendmaking in het

⁷ Kamerstukdossier 36.677.

Staatsblad en kan de wet in werking treden op een van de vaste verandermomenten (1 juli of 1 januari), door middel van een klein koninklijk besluit.

De leden van de fractie van het CDA wensen daarnaast de volgende vragen aan de initiatiefnemers te stellen.

4. *De behandeling van dit wetsvoorstel vraagt om een ethische afweging tussen enerzijds de fundamentele beschermwaardigheid van het menselijk leven en anderzijds de kansen voor verbetering van de kwaliteit van leven van onder andere mensen met ernstige genetisch gerelateerde aandoeningen. Voor deze afweging achten de leden van de CDA-fractie de vraag naar de proportionaliteit van dit wetsvoorstel essentieel.*
In de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel wijzen de initiatiefnemers erop dat meerdere landen, waaronder België, het Verenigd Koninkrijk en delen van de Verenigde Staten, ruimere mogelijkheden kennen op het gebied van onderzoek met embryo's dan Nederland. Hierover hebben deze leden de volgende vragen:
 - a. *Medisch-wetenschappelijk onderzoek is internationaal georiënteerd. Gaat het in dit wetsvoorstel om het mogelijk maken van competitie tussen buitenlandse en Nederlandse onderzoeksgroepen?*
 - b. *Kunnen de initiatiefnemers aangeven waarom de kennis van onderzoeksgroepen in België en het Verenigd Koninkrijk en/of de Verenigde Staten niet kan worden benut voor de doelen waarvoor dit onderzoek ook in de Nederlandse context zou worden uitgevoerd, zodat niet meer embryo's ten behoeve van dit onderzoek hoeven te worden gebruikt dan strikt noodzakelijk?*

Vragen en opmerkingen van de leden van de fracties van Volt en Visseren-Hamakers gezamenlijk

De leden van de fracties van Volt en de Fractie-Visseren-Hamakers gezamenlijk danken de initiatiefnemers en de regering voor de uitgebreide en heldere beantwoording in het eerste schriftelijke overleg. Naar aanleiding daarvan hebben deze leden nog de volgende aanvullende vragen.

In het antwoord op vraag 5 van het lid van de Fractie-Visseren-Hamakers verwijst de regering naar het advies van de Human Fertilisation and Embryology Authority (HFEA) in het Verenigd Koninkrijk en de Zweedse Statens medicinsk-etiska råd (SMER) om de 14-dagengrens te verleggen.⁸

1. *Wat is de stand van zaken van de politieke besluitvorming in het Verenigd Koninkrijk en Zweden naar aanleiding van deze adviezen?*

Op basis van de informatie waarover de regering beschikt, lijken er in Zweden geen ontwikkelingen te zijn geweest sinds het SMER-advies uit 2024. Er is, voor zover de regering bekend, geen sprake van nieuwe regulering of een wetgevingstraject. Ook in het Verenigd Koninkrijk is er nog geen sprake van (voorbereiding op) een wetswijziging. Wel is de Nuffield Council on Bioethics begin 2025 gestart met een onafhankelijk onderzoeksproject over het verschuiven van de veertiendagengrens.⁹ Het doel van dit project is om beleidsmakers te voorzien van relevante informatie voor besluitvorming over het verleggen van de veertiendagengrens, met onder meer een publieksdialoog.

⁸ Kamerstukken I 2025/26, 36.416, D, p. 24.

⁹ 'Nuffield Council on Bioethics begin major review of the 14-day rule for research on human embryos', Nuffield Council on Bioethics, <https://www.nuffieldbioethics.org/news-blog/nuffield-council-on-bioethics-begin-major-review-of-the-14-day-rule-for-research-on-human-embryos/> (4 februari 2025).

Uit de antwoorden op vragen 5 en 6 krijgen de leden van de fracties van Volt en de Fractie-Visseren-Hamakers nog geen volledig beeld van de stand van zaken in andere landen.¹⁰

- 2. Deze leden verzoeken de regering en/of de initiatiefnemers om een overzicht te geven van de stand van zaken in alle EU-lidstaten. In welke EU-lidstaten is het ontwikkelen van embryo's voor wetenschappelijk onderzoek verboden, toegestaan of toegestaan onder bepaalde randvoorwaarden? Welke randvoorwaarden betreft dit? En welke EU-lidstaten hanteren de 14-dagengrens?*

Zodoende kan de Eerste Kamer zich een oordeel vormen over de vraag of Nederland in internationaal perspectief voor- of achterloopt. De leden van deze fracties hechten grote waarde aan de mogelijkheid om dit oordeel te kunnen vellen.

De regering heeft in de nota naar aanleiding van het verslag reeds alle informatie gegeven die zij tot haar beschikking heeft.¹¹ Een compleet en actueel overzicht van de wetgeving in alle 27 EU-lidstaten zou vragen om een groot (rechtsvergelijkend) onderzoek.

Samenvattend is, voor zover de regering heeft kunnen nagaan, het speciaal tot stand brengen van embryo's voor wetenschappelijk onderzoek binnen de EU in een aantal landen toegestaan. Nederland zou met dit wetsvoorstel aansluiten bij die groep landen, waaronder Zweden, Finland en België. Landen als Duitsland en Oostenrijk kennen juist een strikter regime dat onderzoek met embryo's, ook embryo's die overblijven na een fertiliteitstraject, verbiedt. Voor zover de regering bekend is, zijn er onder de EU-landen die embryo-onderzoek toestaan, geen landen die een ruimere ontwikkelgrens dan veertien dagen hanteren. De nu in Nederland geldende norm sluit daarmee dus aan bij de gangbare internationale norm.

Uit het antwoord op vragen 10 en 11 blijkt dat embryo's zouden mogen worden verplaatst naar het buitenland of naar een andere instelling in Nederland.¹² Het lijkt deze leden voor de betreffende buitenlandse instelling complex om in de praktijk om te gaan met het feit dat verschillende embryo's onder de regels van verschillende landen kunnen vallen.

- 3. Hoe houdt de CCMO toezicht op wat er met een embryo gebeurt bij een andere instelling, al dan niet in het buitenland?*

Allereerst is het belangrijk om te verhelderen dat de CCMO geen toezichthouder is op de naleving van de bepalingen van de Embryowet bij de uitvoering van onderzoek.

Als toetsende instantie kan de CCMO wel een rol van betekenis spelen. Als het in het kader van wetenschappelijk onderzoek nodig is om embryo's aan een andere instelling (die eventueel in het buitenland gevestigd is) over te dragen, dan moet dat kenbaar worden gemaakt in het onderzoeksprotocol en in de informatie voor de onderzoeksdeelnemers. De goedkeuring die de CCMO verleent, zal ook op dat element van het onderzoeksprotocol betrekking hebben. Met de ontvangende (binnen- of buitenlandse) instelling wordt een MTA (*material transfer agreement*) afgesloten waarin heldere afspraken moeten worden gemaakt over de voorwaarden voor opslag en gebruik, en teruggave of vernietiging. De kern van deze afspraken is dat er door de ontvangende instelling wordt gehandeld in overeenstemming met de bepalingen van de Embryowet. Als naleving daarvan niet contractueel wordt bevestigd door de beoogd ontvangende instelling, kan het onderzoek niet worden goedgekeurd door de CCMO.

De Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (IGJ) is verantwoordelijk voor het toezicht op de naleving van de Embryowet. Daarbij geldt evenwel de territoriale beperking dat de IGJ geen toezicht kan houden op de uitvoering van onderzoek in het buitenland.

In de praktijk komt het evenwel niet of bijna niet voor dat embryo's voor onderzoek worden overgedragen aan een instelling in het buitenland.

¹⁰ Kamerstukken I 2025/26, 36.416, D, p. 24-25.

¹¹ Kamerstukken I 2025/26, 36.416, D.

¹² Kamerstukken I 2025/26, 36.416, D, p. 26.

4. *Hoe houdt de CCMO toezicht op de naleving van de Nederlandse eisen bij onderzoek in het buitenland?*
5. *Met name de vraag hoe en wanneer embryo's worden vernietigd is hierbij voor deze leden van belang. Hoe ziet de CCMO hierop toe indien een embryo zich in het buitenland bevindt?*

Vraag 4 en 5 van de fracties van Volt en Visseren-Hamakers gezamenlijk worden hieronder samen beantwoord.

Hoewel de CCMO geen toezicht houdt op de uitvoering van een onderzoek, speelt de CCMO wel een belangrijke rol om te borgen dat de eisen die de Embryowet stelt aan onderzoek nageleefd worden. Een onderzoek mag slechts plaatsvinden als daartoe een onderzoeksprotocol is opgesteld en goedgekeurd door de CCMO. Als een onderzoek niet voldoet aan de eisen uit de Embryowet, zal het niet worden goedgekeurd. Daarbij zullen bij een overdracht van embryo's schriftelijke afspraken moeten worden gemaakt over onder andere de vernietiging van deze embryo's. Uit het onderzoeksprotocol moet dit ook blijken.

6. *Is er een meldplicht voor verplaatsingen van embryo's? Met andere woorden: heeft de CCMO inzicht in waar alle ontwikkelde embryo's zich bevinden en welk onderzoek met welk embryo wordt verricht?*

Ieder onderzoeksprotocol dat wordt voorgelegd aan de CCMO moet duidelijk alle handelingen rondom het tot stand brengen van de embryo's voor wetenschappelijk onderzoek en alle onderzoeksprocedures beschrijven. Ook moet het protocol vermelden of, en zo ja onder welke voorwaarden, embryo's aan andere instellingen beschikbaar worden gesteld. De details hierover in het onderzoeksprotocol omvatten onder meer het aantal embryo's dat maximaal gebruikt zal worden, net als de locaties van de laboratoria waar het onderzoek wordt uitgevoerd. De CCMO heeft dus op basis van het onderzoeksprotocol inzicht in waar embryo's zich tijdens een onderzoek zullen bevinden en welk onderzoek wordt verricht. Deze gegevens worden ook geregistreerd in het Overzicht van Medisch-wetenschappelijk Onderzoek in Nederland (OMON).¹³ Dit is een openbaar register waarin een deel van het medisch-wetenschappelijk onderzoek in Nederland geregistreerd staat.

Uit het antwoord op vraag 19 wordt niet helder of kweekmedium van dierlijke oorsprong, zoals BSA, zal worden gebruikt bij de te ontwikkelen embryo's voor wetenschappelijk onderzoek.

7. *Graag ontvangen deze leden alsnog een reactie op dit punt.*

Bij het tot stand brengen van embryo's in Nederland worden momenteel nooit dierlijke producten gebruikt. Embryo's kunnen momenteel namelijk alleen tot stand worden gebracht voor reproductieve doeleinden (een zwangerschap), en het gebruik van dierlijke producten brengt risico op contaminatie van ziekteverwekkers met zich mee. Echter, wanneer een embryo enkel voor onderzoeksdoeleinden tot stand zou worden gebracht (en dus niet voor therapeutische of reproductieve doeleinden) zou – in theorie – 'bovine serum albumine' kunnen worden gebruikt in het kweekmedium. Risico's op contaminatie of infectiegevaar voor een zwangere vrouw of een toekomstig kind spelen dan immers geen rol. Het is niet op voorhand te zeggen of onderzoekers dit ook daadwerkelijk zullen doen. Dit zal ook afhangen van het specifieke onderzoeksdoel en/of van eventuele standaard laboratoriumprotocollen die gebruikt worden.

Naar aanleiding van de antwoorden op vraag 4 van de fractie van GroenLinks-PvdA hebben deze leden de volgende vervolgvraag.

¹³ Raadpleegbaar via <https://onderzoekmetmensen.nl>.

8. *Waarom hebben de initiatiefnemers er niet voor gekozen om preklinisch onderzoek naar de veiligheid en effectiviteit van kiembaanmodificatie uit te sluiten van het wetsvoorstel? Deze leden achten deze mogelijkheid een vorm van een glijdende schaal.*

Uit het antwoord van de initiatiefnemers op vraag 4 van de fractie het CDA wordt deze leden niet duidelijk of het importeren van embryo's uit het buitenland is toegestaan; slechts wordt aangegeven dat dit zeer onwaarschijnlijk is.

9. *Is het toegestaan embryo's uit het buitenland te importeren indien aan de Nederlandse wettelijke vereisten wordt voldaan?*

Het importeren van embryo's is niet verboden. Als het wordt toegestaan om embryo's speciaal tot stand te brengen voor wetenschappelijk onderzoek, kunnen ook embryo's die in een ander land tot stand zijn gebracht voor wetenschappelijk onderzoek geïmporteerd worden. Ook hiervoor geldt dat de CCMO zal beoordelen of voldaan wordt aan de voorwaarden van de Embryowet. Donoren van geslachtscellen waarmee de embryo's tot stand zijn gebracht, moeten bijvoorbeeld toestemming hebben gegeven en zijn geïnformeerd over de aard en het doel van het onderzoek. Als onderzoekers speciaal tot stand gebrachte embryo's uit het buitenland willen gebruiken voor een Nederlands onderzoek, zal de CCMO vooraf (bij de beoordeling van het onderzoeksprotocol) toetsen of de instelling die het onderzoek wil uitvoeren zich in voldoende mate ervan heeft vergewist dat de instelling in het buitenland zich aan de eisen van de Embryowet heeft gehouden.

Naar aanleiding van de antwoorden op vraag 4 van de fractie van de SP hebben deze leden de volgende vervolgvraag. Er zijn ook sociaal-economische oorzaken van gezondheidsproblemen die een verminderde kans op een succesvolle zwangerschap veroorzaken.

10. *Met welk bestaand en nieuw beleid beoogt de regering deze gezondheidsproblemen, die onder meer sociaal-economische oorzaken hebben, te voorkomen en tegen te gaan?*

Zoals al uitgelegd in de beantwoording van de vragen van de fractie van de SP in de nota naar aanleiding van het verslag,¹⁴ deelt de regering de analyse niet dat er een toename is van vruchtbaarheidsproblemen. Er is dan ook geen beleid dat bedoeld is om dit specifiek te adresseren. De regering weet dat er een groot aantal factoren zijn die invloed hebben op gezondheid, zoals leefstijl, de sociale en fysieke leefomgeving en het inkomen van mensen. Met de Rijksbrede agenda Gezondheid in alle Beleidsdomeinen zet het kabinet in op achterliggende oorzaken zoals bestaansonzekerheid en aandacht voor een gezonde fysieke leefomgeving. Via de aanpak Kansrijke Start zet het kabinet zich in om ieder kind de best mogelijke basis te bieden voor een gezond leven, met een specifieke focus op de eerste 1000 dagen. Binnen deze aanpak is ook aandacht voor de preconceptiefase en thema's als kinderwensverkenning en gezond zwanger worden. Daarnaast wordt met het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid in 20 kwetsbare gebieden gewerkt aan verbetering van de leefbaarheid en veiligheid met oog voor het verminderen van gezondheidsachterstanden.

Naar aanleiding van de antwoorden op vraag 4 van de fractie van de ChristenUnie hebben deze leden de volgende vervolgvraag.

11. *Voorziet het initiatiefwetsvoorstel in het apart registreren van onderzoek met restembryo's en speciaal voor onderzoek ontwikkelde embryo's, zodat dit onderscheid in de statistieken zichtbaar blijft?*

Vragen en opmerkingen van de leden van de fractie van de SGP

De leden van de fractie van de SGP hebben kennisgenomen van de beantwoording van de schriftelijke vragen en hebben naar aanleiding daarvan nog enkele aanvullende vragen.

¹⁴ Kamerstukken I 2025/26, 36416, D.

1. *Hoe reflecteert de regering op de schriftelijke uitwisseling van ideeën hierover tussen de initiatiefnemers en de leden van de SGP-fractie?*

De regering heeft deze uitwisseling van ideeën met interesse gevolgd. De regering onderschrijft, net als de initiatiefnemers en de leden van de SGP-fractie, dat het beginnend menselijk leven beschermwaardig is vanwege de potentie om uit te groeien tot een mens. Daarbij is volgens de regering geen sprake van absolute beschermwaardigheid, maar van relatieve beschermwaardigheid. De Embryowet beoogt een evenwicht te vinden tussen enerzijds het respect voor beginnend menselijk leven en anderzijds andere waarden, zoals het belang van wetenschappelijke vooruitgang. De beschermwaardigheid neemt toe naarmate het embryo verder ontwikkelt. Het is volgens de regering geoorloofd om onderzoek te doen met embryo's als aan de strikte voorwaarden in de Embryowet wordt voldaan.

De initiatiefnemers hanteren een grens van 14 dagen en verwijzen daarbij naar richtlijnen en wetgeving.

2. *Zijn de initiatiefnemers met de leden van de SGP-fractie van mening dat het feit dat iets in wetgeving of richtlijnen is opgenomen, niet automatisch betekent dat dit ook juist is?*
3. *Erkennen de initiatiefnemers dat zij met dit uitgangspunt de positie innemen dat iemands beschermwaardigheid afhankelijk is van diens leeftijd?*
4. *Wat is de visie van de regering hierop?*

Het initiatiefwetsvoorstel wijzigt niets aan de ontwikkelgrens van veertien dagen voor embryo's die buiten het lichaam ontwikkelen. De initiatiefnemers hanteren dus dezelfde grens die de regering hanteert in de vigerende wetgeving en in het wetsvoorstel naar aanleiding van de derde wetsevaluatie.¹⁵ De Gezondheidsraad heeft geadviseerd om deze grens te verschuiven naar 28 dagen.¹⁶ De regering zal een maatschappelijke dialoog organiseren over dit onderwerp en daarna reageren op dit advies.

Zoals eerder toegelicht, is bij beginnend menselijk leven volgens de regering sprake van een toenemende beschermwaardigheid die samenhangt met ontwikkelingsstadium van het embryo. Dit is een uitgangspunt van de Embryowet dat specifiek gaat over embryo's in vitro in de vroegste ontwikkelingsfase. Dit is te onderscheiden van de beschermwaardigheid van ieder geboren mens, ongeacht leeftijd.

De 14-dagenregel is grotendeels gebaseerd op de gedachte dat een embryo zich tot die tijd nog kan splitsen tot een genetisch identieke meerling. Echter, dit is een theoretische aanname en een dergelijke splitsing is, voor zover deze leden bekend, nooit waargenomen, waardoor hiervoor geen wetenschappelijk bewijs bestaat. Overigens kan, indien dit wel zou plaatsvinden, ook worden gesproken van aseksuele voortplanting, waardoor nog steeds niet duidelijk is dat er geen sprake zou zijn van een levend menselijk persoon.

5. *Erkennen de initiatiefnemers dat het hanteren van de 14-dagenregel filosofische en ethische problemen oproept?*
6. *Hoe reflecteren zij daarop?*
7. *Welke visie heeft de regering hierop?*

¹⁵ Kamerstukken I, 2025/26, 36677, A.

¹⁶ De veertiendagengrens in de Embryowet. Den Haag: Gezondheidsraad 2023; publicatienr. 2023/16.

De veertiendagengrens is niet alleen tot stand gekomen op basis van filosofische en ethische overwegingen. Ook pragmatische overwegingen, de internationale context, en de behoefte om rechtszekerheid te bieden met een heldere norm speelden een rol. Toen de veertiendagengrens werd vastgelegd in de Embryowet was het nog niet mogelijk om een embryo veertien dagen *in vitro* te ontwikkelen. Dit was van invloed op de balans die moest worden getroffen tussen beschermwaardigheid en de potentiële wetenschappelijke vooruitgang. Een ontwikkelgrens van veertien dagen in de Embryowet betekende destijds namelijk geen beperking voor de mogelijke wetenschappelijke vooruitgang, omdat ontwikkeling tot dat stadium destijds praktisch onmogelijk was.

Het argument dat een embryo zich tot dag veertien nog kan splitsen tot een genetisch identieke meerling, wordt onder andere door ethici veel gebruikt om te onderbouwen dat er vanaf dit moment sprake is van een 'persoon-in-wording' met een bepaalde morele status. Echter, in de memorie van toelichting bij de oorspronkelijke Embryowet speelde dit argument geen rol in de afweging.¹⁷ De regering noemde destijds vooral de internationale consensus als reden voor de veertiendagengrens. Om deze internationale consensus te duiden, is aangehaald dat aan het einde van de tweede week van de embryonale ontwikkeling (dag veertien na de bevruchting) het onderscheid zichtbaar wordt tussen de cellen waaruit het toekomstige individu zich zal ontwikkelen en de eerste cellen die de aanleg vormen van de zwangerschapsondersteunende weefsels (vliezen, navelstreng en placenta). De Gezondheidsraad heeft geadviseerd om de ontwikkelgrens te verschuiven naar 28 dagen.¹⁸ De regering zal een maatschappelijke dialoog organiseren over dit onderwerp en daarna reageren op dit advies. Hier wil de regering niet op vooruitlopen.

De leden van de SGP-fractie erkennen dat er meerdere visies zijn op de morele status van het embryo en dat niet iedereen zal delen dat er vanaf het moment van conceptie sprake is van een volwaardig mens. Er is op zijn minst sprake van een mens-in-ontwikkeling, maar dat is een pasgeboren baby ook. Het is duidelijk dat deze leden en de initiatiefnemers op dit punt van overtuiging verschillen. Tegelijk achten deze leden het problematisch om van de beschermwaardigheid van mensen een soort compromis te maken waarin gemiddeld wordt tussen opvattingen.

8. *Zijn de initiatiefnemers het met de leden van de SGP-fractie eens dat, als het aankomt op de waardigheid van mensen, altijd het veiligste pad bewandeld moet worden?*
9. *Erkennen de initiatiefnemers dat, indien de waardigheid van mensen tot een compromis verwordt, dit verstrekende morele gevolgen kan hebben voor alle mensen?*
10. *Wat is het standpunt van de regering hierover?*

De Embryowet berust niet op een compromis over menselijke waardigheid, maar op een zorgvuldige afweging tussen de beschermwaardigheid van beginnend menselijk leven en andere zwaarwegende belangen, waaronder het belang van medisch-wetenschappelijk onderzoek dat ernstig lijden kan voorkomen. De getroffen balans is tot stand gekomen na uitgebreid maatschappelijk en parlementair debat en biedt naar het oordeel van de regering de vereiste zorgvuldigheid.

Deze leden lezen dat de initiatiefnemers van mening zijn dat embryo's in alle fasen van de ontwikkeling beschermwaardig zijn. Tegelijk menen zij dat het uitvoeren van medisch-wetenschappelijk onderzoek met embryo's mogelijk moet zijn. Medisch-wetenschappelijk onderzoek betekent in de praktijk het uitvoeren van experimenten met embryo's en het vervolgens vernietigen daarvan.

11. *Welke bescherming beogen de initiatiefnemers concreet aan embryo's toe te kennen indien experimenten met en vernietiging van embryo's mogelijk zijn?*

¹⁷ Kamerstukken II, 2000/01, 27423, nr. 3, m.n. paragraaf 8.1.

¹⁸ De veertiendagengrens in de Embryowet. Den Haag: Gezondheidsraad 2023; publicatienr. 2023/16.

12. Kan de regering hierop ingaan?

Omdat de regering beginnend menselijk leven beschermwaardigheid toekent, gelden strikte voorwaarden voor onderzoek met embryo's. Deze regels zijn strikter dan de regels die bijvoorbeeld gelden voor onderzoek met weefsels en andere cellen. Er geldt een ontwikkelgrens en onderzoek mag alleen plaatsvinden als het zal leiden tot nieuwe medisch-wetenschappelijke inzichten en als die inzichten niet op andere (minder ingrijpende) manieren kunnen worden verkregen. Of voldaan wordt aan deze voorwaarden wordt voorafgaand aan het onderzoek getoetst door de CCMO.

Vragen en opmerkingen van het lid van de Fractie-Walenkamp

Het lid van de Fractie-Walenkamp heeft kennisgenomen van de beantwoording van de eerder gestelde vragen en ziet uit naar de beantwoording van de onderstaande vragen door de initiatiefnemers en de regering.

I. Noodzaak en wetenschappelijke onderbouwing

1. *Welke concrete wetenschappelijke onderzoeken kunnen momenteel niet worden uitgevoerd met bestaande IVF-restembryo's, maar wel met speciaal gecreëerde onderzoeksembryo's?*

Door onderzoek met daarvoor tot stand gebrachte embryo's kan de allereerste celdelingsfase worden onderzocht. Dat is niet mogelijk met embryo's die overblijven na een IVF-traject, omdat deze embryo's al enkele dagen ontwikkeld zijn. De omstandigheden in deze zeer vroege fase zijn van invloed op implantatiepercentages en zwangerschapsuitkomsten. Door onderzoek met speciaal tot stand gebrachte embryo's kunnen deze omstandigheden (bijvoorbeeld het kweekmedium) worden geoptimaliseerd. Ook kan onderzoek met speciaal tot stand gebrachte embryo's nodig zijn om onderzoek te kunnen doen naar de veiligheid en effectiviteit van nieuwe technieken, zoals mitochondriale donatie.

2. *Kan per onderzoeksdoel worden aangegeven waarom bestaande alternatieven, zoals IVF-restembryo's, organoïden, stamcelmodellen of diermodellen onvoldoende zijn?*

Andere onderzoeksmethoden, zoals met zogenoemde organoïden, stamcelmodellen of diermodellen, kunnen inderdaad als alternatief dienen voor onderzoek met 'klassieke' embryo's. Of een methode in de praktijk daadwerkelijk een alternatief biedt, hangt sterk af van de specifieke onderzoeksvraag die met het betreffende onderzoek beantwoord moet worden. Het is niet aannemelijk dat alternatieve methoden in de toekomst al het onderzoek met 'klassieke' embryo's kunnen vervangen. Bij bijvoorbeeld organoïden of embryomodellen kunnen de ruimtelijke organisatie, cel-celinteracties en timing van ontwikkelprocessen namelijk anders zijn dan bij 'klassieke' embryo's. Zoals hierboven toegelicht, kan zelfs onderzoek met 'klassieke' embryo's die overblijven na een IVF-traject, niet alle onderzoeksvragen beantwoorden. De CCMO kijkt bij de toetsing van het onderzoeksvoorstel ook of het onderzoek niet op andere (minder ingrijpende) manieren kan plaatsvinden dan door onderzoek met 'klassieke' embryo's. Als er alternatieven zijn - waarbij geen speciaal tot stand gebrachte embryo's nodig zijn - die naar verwachting dezelfde onderzoeksresultaten opleveren, wordt het onderzoeksvoorstel niet goedgekeurd.

3. *Welke medische doorbraken worden verwacht dat dit voorstel mogelijk maakt en welke wetenschappelijke onderbouwing bestaat daarvoor?*

Medische doorbraken laten zich niet vooraf voorspellen, maar het is bekend dat onderzoek met embryo's fertiliteitsbehandelingen succesvoller maakt. Zoals toegelicht in het antwoord op de eerste vraag van het lid van de Fractie-Walenkamp, kan de allereerste celdelingsfase alleen worden onderzocht door embryo's voor onderzoek tot stand te brengen. Omdat deze fase van invloed is op bijvoorbeeld implantatiepercentages en zwangerschapsuitkomsten, is het aannemelijk dat dit initiatiefwetsvoorstel bijdraagt aan wetenschappelijke vooruitgang en uiteindelijk zal zorgen voor vooruitgang in klinische toepassingen.

4. *Hoe wordt voorkomen dat een verruiming van de onderzoeksmogelijkheden wordt ingevoerd zonder dat vooraf duidelijk is welke concrete kenniswinst daarmee wordt nagestreefd?*

De kenniswinst van het voorliggende initiatiefwetsvoorstel is niet volledig vooraf te concretiseren, maar zoals hierboven toegelicht is het aannemelijk dat wetenschappelijk onderzoek op basis van dit initiatiefwetsvoorstel, mocht het tot wet verheven worden en in werking treden, tot relevante nieuwe wetenschappelijke inzichten zal leiden. Voordat een onderzoek start, toetst de CCMO bovendien of het redelijkerwijs te verwachten is dat het specifieke onderzoeksvoorstel zal leiden tot de vaststelling van nieuwe inzichten. Als dat niet het geval is zal de CCMO het voorstel niet goedkeuren.

5. *Waarom wordt de noodzaak van het creëren van embryo's voor onderzoek voldoende aangetoond geacht, terwijl wetenschappers zelf verdeeld lijken over de meerwaarde daarvan ten opzichte van onderzoek met IVF-restembryo's?*

De initiatiefnemers hebben de noodzaak van deze voorgestelde wetswijziging onderbouwd in de memorie van toelichting bij het initiatiefwetsvoorstel en in de verschillende nota's naar aanleiding van verslag. Het kabinet heeft het oordeel over het initiatiefwetsvoorstel aan de Tweede Kamer gelaten en laat het oordeel nu aan de Eerste Kamer.

II. Grenzen van genetische manipulatie

Casus: CRISPR-Cas9

6. *Mag een speciaal gecreëerd onderzoeksembryo genetisch worden aangepast met behulp van CRISPR-Cas9?*

Ja. Deze techniek mag worden toegepast op een embryo dat wordt onderzocht in het laboratorium. Dergelijk onderzoek moet uiteraard voldoen aan de voorwaarden in de Embryowet, zoals de veertiendagengrens en de verplichte voorafgaande toetsing door de CCMO.

Het aanpassen van DNA is niet toegestaan bij embryo's die worden gebruikt om een zwangerschap tot stand te brengen. Het genetisch modifieren van de kiembaan (waardoor veranderingen worden doorgegeven aan volgende generaties) is namelijk verboden op grond van artikel 24, onderdeel g, van de Embryowet.

7. *Welke genetische aanpassingen worden aanvaardbaar geacht en welke niet?*

Onderzoek waarbij genetische aanpassingen worden gedaan bij embryo's is aanvaardbaar als het voldoet aan de voorwaarden in de Embryowet. Een doel van dergelijk onderzoek zou bijvoorbeeld kunnen zijn de functie van een bepaald gen bij de ontwikkeling van een aangeboren afwijking in de vroege embryonale ontwikkeling te onderzoeken.

Om onderzoek te mogen doen met een embryo in Nederland, moet aan het onderzoek een onderzoeksprotocol ten grondslag liggen met een volledige beschrijving van het onderzoek, en moet dit protocol vooraf zijn goedgekeurd door de CCMO. De CCMO zal een onderzoek met een genetisch gemodificeerd embryo alleen goedkeuren als het onder meer aannemelijk is dat het onderzoek zal leiden tot de vaststelling van nieuwe inzichten op het terrein van de medische wetenschap, en dat het doel niet door andere (minder ingrijpende) vormen of methoden van wetenschappelijk onderzoek bereikt kan worden dan door onderzoek met de desbetreffende embryo's. Daarnaast zal de CCMO, op grond van onderhavig wetsvoorstel, beoordelen of het te dienen doel van het tot stand brengen en de wijze van uitvoering van onderzoek in redelijke verhouding staan tot de bezwaren tegen het speciaal voor onderzoek tot stand brengen van embryo's.

Waar ligt voor D66 de grens tussen het voorkomen van erfelijke ziekten en het verbeteren van menselijke eigenschappen?

8. *Welke juridische waarborgen voorkomen dat onderzoek naar ziektepreventie uiteindelijk leidt tot toepassingen gericht op intelligentie, uiterlijk of fysieke prestaties?*

Het is verboden om kiembaanmodificatie toe te passen bij een embryo dat wordt gebruikt voor een zwangerschap. Ook als het initiatiefwetsvoorstel wordt aangenomen, tot wet wordt verheven en in werking treedt, blijft dit verbod van kracht.

In algemene zin bestaan er verschillende waarborgen die voorkomen dat voortplantingstechnieken voor ongewenste doelen worden ingezet. Zo moeten voornemens tot preklinisch en klinisch onderzoek altijd worden getoetst door de CCMO. Zoals hierboven toegelicht, toetst de CCMO ook of het onderzoek zal leiden tot nieuwe medisch-wetenschappelijke inzichten. Mocht uit het preklinisch en klinisch onderzoek blijken dat een nieuwe techniek veilig en effectief kan worden toegepast in de zorg, dan kan de wetgever nadere regulering overwegen, op basis van de dan beschikbare kennis en ethische overwegingen. Als de wetgever ervoor kiest de nieuwe techniek bij reproductieve toepassing toe te staan heeft uiteraard de beroepsgroep een belangrijke rol: zij bepalen dan of en hoe de nieuwe techniek een plek krijgt in richtlijnen voor fertiliteitszorg.

9. *Is de regering bereid expliciet uit te sluiten dat onderzoeksembryo's worden gebruikt voor enhancement-toepassingen ('designer babies')? Zo nee, waarom niet? Zo ja, in hoeverre en met welke garanties? Hoe wordt dat gecontroleerd en gemonitord?*

Het is op grond van de Embryowet uitgesloten dat onderzoeksembryo's uitgroeien tot "designer babies". Als het initiatiefwetsvoorstel wordt aangenomen, tot wet wordt verheven en in werking treedt, kan een embryo ofwel voor reproductieve doeleinden (een zwangerschap), ofwel voor andere doeleinden (onderzoek, therapeutisch) tot stand worden gebracht. Als embryo's voor onderzoeksdoeleinden tot stand worden gebracht, mogen ze zich slechts veertien dagen ontwikkelen en moeten na afloop van het onderzoek worden vernietigd.

Het is wel toegestaan om in het laboratoriumonderzoek te doen naar het genetisch aanpassen van embryo's. Onderzoek met speciaal tot stand gebrachte embryo's zal zich daarbij moeten richten op onvruchtbaarheid, kunstmatige voortplantingstechnieken, erfelijke of aangeboren aandoeningen, of transplantatiegeneeskunde. Onderzoek naar *enhancement*-toepassingen op zichzelf zal dus niet zijn toegestaan, en zal niet worden goedgekeurd door de CCMO.

III. Klonen, mitochondriale donatie en complexe embryo's

Casus: mitochondriale vervanging

10. *Mag een embryo worden gecreëerd waarbij DNA van drie of meer genetische donoren wordt gecombineerd? Zo ja, in hoeverre en met welke garanties? Hoe wordt dat gecontroleerd en gemonitord?*

Het is belangrijk om onderscheid te maken tussen embryo's die voor onderzoeksdoeleinden tot stand worden gebracht en embryo's die voor een zwangerschap tot stand worden gebracht.

Als het initiatiefwetsvoorstel wordt aangenomen, tot wet wordt verheven en in werking treedt, mogen embryo's voor onderzoeksdoeleinden tot stand worden gebracht. Hiervoor mag ook biologisch of genetisch materiaal van meerdere donoren worden gebruikt. Elk onderzoeksvoorstel daartoe wordt vooraf getoetst door de CCMO. De CCMO toetst onder meer of het onderzoek zal leiden tot de vaststelling van nieuwe inzichten, of die inzichten niet op andere (minder ingrijpende) manieren kunnen worden verkregen, en of het onderzoek voldoet aan de eisen van een juiste methodologie. Daarnaast zal de CCMO, op grond van onderhavig wetsvoorstel, beoordelen of het te dienen doel van het tot stand brengen en de wijze van uitvoering van onderzoek in redelijke verhouding staan tot de bezwaren tegen het speciaal voor onderzoek tot stand brengen van embryo's. De embryo's mogen zich slechts veertien dagen ontwikkelen en moeten na afloop van het onderzoek worden vernietigd. De IGJ houdt toezicht op de naleving van de wet bij de uitvoering van het onderzoek.

Voor embryo's die voor een zwangerschap tot stand worden gebracht, geldt het verbod op kiembaanmodificatie. Dat betekent dat het DNA in de celkern van een embryo dat voor een zwangerschap tot stand wordt gebracht, niet mag worden aangepast.

Wanneer mitochondriale donatie¹⁹ wordt toegepast voor een zwangerschap, valt dit niet onder het verbod op kiembaanmodificatie, omdat hierbij het DNA in de celkern niet wordt aangepast. Dit najaar volgt, naar aanleiding van een verzoek van Tweede Kamerlid Bikker (ChristenUnie) tijdens het debat van 20 mei 2026 over de Wijziging van de Embryowet naar aanleiding van de derde wetsevaluatie,²⁰ een brief aan de Tweede Kamer over mitochondriale donatie.

11. Welke ethische grenzen worden gezien bij technieken waarbij genetisch ouderschap over meerdere personen wordt verdeeld?

Het genetisch ouderschap is bij iedere bevruchting verdeeld over meerdere (twee) personen. In de bovengenoemde brief over mitochondriale donatie zal worden uitgelegd hoe het kabinet kijkt naar ouderschap bij mitochondriale donatie.

12. In hoeverre wordt de beschermwaardigheid van beginnend menselijk leven gewaarborgd?

De Embryowet beoogt een balans te treffen tussen de bescherming van beginnend menselijk leven enerzijds en andere belangen, zoals het belang van medisch-wetenschappelijk onderzoek anderzijds. De beschermwaardigheid van beginnend menselijk leven wordt in de Embryowet onder meer gewaarborgd door de veertiendagengrens, doordat handelingen met embryo's alleen zijn toegestaan voor de doeleinden die de wet expliciet noemt en doordat preklinisch en klinisch onderzoek altijd vooraf wordt getoetst door de CCMO. De CCMO toetst onder andere of de bovengenoemde wettelijke vereisten worden nageleefd en of er ook alternatieve onderzoeksmethodes gebruikt kunnen worden om de wetenschappelijke vragen te beantwoorden.

IV. Casus: klonen

13. Mag voor onderzoeksdoeleinden een gekloond menselijk embryo worden gecreëerd?

Op grond van artikel 24, onderdeel f, van de Embryowet is het verboden om handelingen met geslachtscellen of embryo's te verrichten met als oogmerk de geboorte van genetisch identieke menselijke individuen. Dit 'kloneringsverbod' ziet dus alleen op reproductieve doeleinden, met andere woorden het tot stand brengen van een zwangerschap.

Op grond van het wetsvoorstel van de regering naar aanleiding van de derde wetsevaluatie en het wetsvoorstel van de initiatiefnemers, en onder de aanname dat beide tot wet worden verheven en in werking treden, wordt het onder bepaalde voorwaarden wel toegestaan om speciaal voor onderzoeksdoeleinden embryomodellen of embryo's tot stand te brengen die genetisch identiek zijn aan één individu. Dergelijk onderzoek moet uiteraard voldoen aan de voorwaarden in de Embryowet, zoals de veertiendagengrens en de voorafgaande toetsing door CCMO.

14. Zo ja, in hoeverre en met welke garanties? Hoe wordt dat gecontroleerd en gemonitord? En waarom is het creëren van een kloon voor onderzoek ethisch aanvaardbaar, maar reproductief klonen niet?

Onderzoek moet voldoen aan de voorwaarden in de Embryowet. Elk onderzoeksvoorstel wordt vooraf getoetst door de CCMO. De CCMO toetst onder meer of het onderzoek zal leiden tot nieuwe medisch-wetenschappelijke inzichten, of die inzichten niet op andere (minder ingrijpende) manieren kunnen worden verkregen en of de methodologie en deskundigheid in orde zijn. De embryo's mogen zich slechts veertien dagen ontwikkelen en moeten na afloop van het onderzoek worden vernietigd. De IGJ houdt toezicht op de naleving van de wet bij de uitvoering van het onderzoek.

¹⁹ Bij mitochondriale donatie worden zieke mitochondriën van de wensmoeder in een eikel of in een embryo vervangen door gezonde mitochondriën van een donor. Mitochondriën bevatten een kleine hoeveelheid DNA. Het grootste deel van ons DNA (99,9%) bevindt zich niet in de mitochondriën maar in de celkern.

²⁰ Stenogram Tweede Kamer, 71^e vergadering, 20 mei 2026, Wijziging van de Embryowet naar aanleiding van de derde wetsevaluatie (36677)

Bij de totstandkoming van de wet is het verbod om klonering als techniek te gebruiken, bewust beperkt tot reproductieve toepassing, omdat juist hiertegen zwaarwegende ethische argumenten zijn. Over de onaanvaardbaarheid van het tot stand brengen van genetisch identieke individuen bestaat internationaal en nationaal grote overeenstemming.²¹ Bezwaren tegen reproductief kloneren zijn bijvoorbeeld de ernstige moeilijkheden van medische, psychologische en maatschappelijke aard die het kloneren voor alle betrokken personen met zich mee zou kunnen brengen. Naast deze inhoudelijke bezwaren zijn er ook principiële bezwaren, zoals strijdigheid met de menselijke waardigheid. In de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel dat zou leiden tot de vaststelling van de Embryowet in 2002²² staat uitgebreid uitgelegd welke bezwaren de regering destijds heeft meegewogen bij het 'kloneringsverbod'. Deze bezwaren zijn niet van toepassing op kloneren voor onderzoek of therapie, omdat bij deze toepassingen geen individu tot stand wordt gebracht. In de memorie van toelichting op het toenmalige wetsvoorstel wordt juist de potentiële meerwaarde van deze toepassingen geschetst.

15. Welke principiële grens maakt dit onderscheid houdbaar?

Zoals eerder toegelicht, zijn er vele bezwaren tegen het geboren laten worden van genetisch identieke individuen, die niet van toepassing zijn op het tot stand brengen van genetisch identieke entiteiten voor onderzoek of therapie.

V. Commercialisering en eigendom

16. Wie wordt de juridisch eigenaar van speciaal gecreëerde onderzoeksembryo's?

De wetgever heeft bewust in het midden willen laten of met betrekking tot lichaamsmateriaal in het algemeen, en in het bijzonder ook met betrekking tot embryo's, er sprake is van eigendomsrecht. Regelgeving over het lichaam en lichaamsmateriaal, waaronder de Embryowet en het Wetsvoorstel zeggenschap lichaamsmateriaal heeft niet het vermogensrecht, maar de persoonlijkheidsrechten als vertrekpunt. Daarbij kan gedacht worden aan de onschendbaarheid van het lichaam zoals vervat in de Grondwet en de ethische aspecten zoals de beschermwaardigheid van het embryo. De Embryowet geeft daarom geen kader voor het eigendomsvraagstuk, maar regelt de zeggenschap die de donoren van de geslachtscellen hebben over embryo's.

17. Mag een private onderneming onderzoeksembryo's laten creëren ten behoeve van commercieel onderzoek?

Het wetenschappelijk onderzoek op zichzelf is geen activiteit waarmee winst kan worden gemaakt. Dit beschouwt de regering niet als een commercieel doel. In het kader van wetenschappelijk onderzoek zou er wel samengewerkt kunnen worden met een commerciële partij en is het dus denkbaar dat in het kader van deze samenwerking embryo's tot stand worden gebracht. Zo'n samenwerking kan evengoed het publieke belang dienen. Het moet immers nog steeds altijd gaan om wetenschappelijk onderzoek. De doelen voor het gebruik van embryo's voor onderzoek zijn beperkt tot specifieke onderzoeksterreinen: onvruchtbaarheid, kunstmatige voortplantingstechnieken, erfelijke of aangeboren aandoeningen, of transplantatiegeneeskunde. Zo wordt gewaarborgd dat het maatschappelijk belang voorop staat. Een onderzoek waarbij enkel commerciële belangen van een bedrijf gediend zijn zonder dat het onderzoek tot nieuwe wetenschappelijke inzichten zal leiden, zal niet voldoen aan de toetsingscriteria waaraan onderzoeksvoorstellen door de CCMO getoetst worden.

18. Mogen buitenlandse bedrijven of buitenlandse celbanken embryo's of genetisch materiaal leveren voor onderzoek in Nederland?

²¹ Aanvullend Protocol bij het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de waardigheid van de mens met betrekking tot de toepassing van de biologie en de geneeskunde, betreffende het verbod op het klonen van mensen; Parijs, 12 januari 1998. Trb. 1998, 133.

²² Kamerstukken II, 2000/01, 27423, nr. 3, paragraaf 8.2.

De Embryowet verbiedt het niet om voor een onderzoek embryo's uit het buitenland te gebruiken. De CCMO zal voorafgaand aan het onderzoek beoordelen of voldaan is aan de voorwaarden van de Embryowet. Donoren van geslachtscellen waarmee de embryo's tot stand zijn gebracht moeten bijvoorbeeld toestemming hebben gegeven en zijn geïnformeerd over de aard en het doel van het onderzoek. De CCMO zal bij de beoordeling van het protocol toetsen of de instelling die het onderzoek uitvoert zich in voldoende mate ervan heeft vergewist dat de instelling in het buitenland zich aan de eisen van de Embryowet heeft gehouden.

19. Welke maatregelen voorkomen dat menselijke embryo's onderdeel worden van een commerciële markt?

In de eerste plaats mag de donatie van geslachtscellen en embryo's enkel 'om niet' plaatsvinden. Hierbij mag dus geen sprake zijn van geldelijk gewin voor de donor. In de tweede plaats is het op grond van artikel 27 van de Embryowet verboden om voor de verstrekking van embryo's een vergoeding te vragen die meer bedraagt dan de kosten die een rechtstreeks gevolg zijn van de handelingen die met de geslachtscellen of embryo's zijn verricht. Daarmee bestaat er een verbod op het maken van winst met de handel in embryo's. In de derde plaats is het gebruik van embryo's beperkt tot de wettelijk vastgelegde doelen. De belangrijkste daarvan is wetenschappelijk onderzoek, getoetst door de CCMO. Het wetenschappelijk onderzoek op zichzelf is geen activiteit waarmee winst kan worden gemaakt. Dit beschouwt de regering niet als een commercieel doel.

Met het initiatiefwetsvoorstel wordt daarnaast voorgesteld toe te staan dat embryo's tot stand mogen worden gebracht om daaruit stamcellen te oogsten voor transplantatiegeneeskunde. Hierbij gaat het om een klinische toepassing, waarbij ten behoeve van een behandeling door middel van celkerntransplantatie een embryo wordt gevormd, zodat uit dit embryo lichaamseigen stamcellen voor een specifieke patiënt verkregen kunnen worden voor weefselregeneratie. Een dergelijke toepassing zou beschouwd worden als een ATMP (*advanced therapy medicinal product*; geneesmiddel voor geavanceerde therapie),²³ en dus als een geneesmiddel waarmee winst kan worden gemaakt. Deze toepassing van stamcellen uit embryo's is echter alleen toegestaan als er geen alternatieve methodes zijn voor een dergelijke behandeling.

20. Is de regering bereid een verbod op handel in embryo's, embryonale cellijnen en afgeleide genetische producten expliciet vast te leggen?

Embryo's mogen op grond van artikel 8, tweede lid, van de Embryowet alleen 'om niet' ter beschikking worden gesteld. Dit geldt ook als embryo's ter beschikking worden gesteld om embryonale cellen op kweek te zetten waarmee een embryonale cellijn verkregen zou worden. Daarnaast is het op grond van artikel 27 verboden om voor de verstrekking van embryo's een vergoeding te vragen die meer bedraagt dan de kosten die een rechtstreeks gevolg zijn van de handelingen die met de geslachtscellen of embryo's zijn verricht. Daarmee bestaat er een verbod op het maken van winst met de handel in embryo's. Voor embryonale cellen of afgeleide producten bestaat een dergelijk verbod niet. Er is een (beperkt) aantal commerciële embryonale cellijnen beschikbaar op de internationale markt. Wetenschappers zijn er soms bij gebaat om deze te gebruiken vanwege standaardisatie; onderzoeksresultaten zijn door het gebruik van dezelfde cellijnen (ook in internationale context) zo veel mogelijk vergelijkbaar. Het zou onevenredig belemmerend werken voor onderzoek om het gebruik hiervan te verbieden. Daarnaast is het denkbaar dat er op basis van embryonale cellen een therapie ontwikkeld wordt voor transplantaties bij de mens (weefselregeneratie). Dit zou, als het initiatiefvoorstel tot wet verheven wordt en in werking zou treden, de enige toegestane klinische toepassing voor het speciaal tot stand te brengen van embryo's zijn. Een dergelijke toepassing zou beschouwd worden als een ATMP (*advanced therapy medicinal product*; geneesmiddel voor geavanceerde therapie), en dus als een geneesmiddel. Vanwege het belang om een prikkel te houden voor innovatie die patiëntenzorg ten goede kan komen, en vanwege het uitgangspunt dat met de verkoop van geneesmiddelen winst mag worden gemaakt, is de regering niet voornemens een winstverbod in te voeren op ATMP's op basis van embryonale stamcellen.

²³ Artikel 1, eerste lid, onderdeel b.1, van de Geneesmiddelenwet.

21. Hoe wordt voorkomen dat economische belangen de vraag naar embryo's stimuleren?

Het algemene risico dat een economisch belang het publieke belang in de weg kan staan, wordt hier beperkt door verschillende waarborgen en de zorgvuldige toetsing van onderzoek door de CCMO. Dit is toegelicht in de eerdere antwoorden op vragen van het lid van de Fractie-Walenkamp.

Het belangrijkste is dat economisch belang op zichzelf nooit een geldige reden kan zijn om embryo's tot stand te brengen: het tot stand brengen van embryo's is uitsluitend toegestaan voor specifieke doelen. Het wordt, indien het initiatiefwetsvoorstel tot wet zou worden verheven en in werking zou treden, alleen toegestaan als (en voor zover) dit noodzakelijk is voor een concreet wetenschappelijk onderzoek met die embryo's of ten behoeve van een klinische toepassing, namelijk transplantatiegeneeskunde (weefselregeneratie).

VI. Democratische legitimiteit en maatschappelijke grenzen

22. Deze regering benadrukt burgerparticipatie. Hoewel de regering de nadruk legt op meer zeggenschap en betrokkenheid van burgers, blijkt uit recent onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) dat veel burgers ontevreden zijn over wat er uiteindelijk met hun inbreng wordt gedaan. Het SCP benoemt dat het niet alleen gaat om de inspraakmogelijkheden zelf, maar juist om wat de overheid met die adviezen doet.²⁴ Op welke wijze is de samenleving betrokken bij de afweging of speciaal gecreëerde embryo's voor onderzoek wenselijk zijn? Welk maatschappelijk debatten heeft deze regering georganiseerd?

Om de samenleving te betrekken bij (wijzigingen van) de Embryowet, heeft de regering in het verleden verschillende maatschappelijke dialogen georganiseerd.²⁵ Een van deze dialogen ging over het speciaal tot stand brengen van embryo's voor onderzoeksdoeleinden.²⁶ Bij een initiatiefwetsvoorstel is het aan de indieners om, naar eigen inzicht, de samenleving te betrekken en het maatschappelijk debat te organiseren.

23. Welk maatschappelijk draagvlak wordt noodzakelijk geacht voordat deze verruiming wordt ingevoerd?

Bij een initiatiefwetsvoorstel is het meewegen van maatschappelijk draagvlak in de eerste plaats aan de indieners. Het is nu aan de Eerste Kamer of zij instemt met de voorgestelde wijziging van de Embryowet, zij kan het maatschappelijk draagvlak meewegen in dit besluit.

24. Waarom is er geen burgerberaad georganiseerd over deze fundamentele ethische kwestie?

Bij een initiatiefwetsvoorstel is dit aan de indieners.

25. Indien een meerderheid van de bevolking zich tegen deze verruiming uitspreekt, zou D66 haar standpunt dan heroverwegen?

26. Welke juridische status kent de regering toe aan een embryo dat uitsluitend voor onderzoek wordt gecreëerd?

²⁴ Sociaal en Cultureel Planbureau, 'Burgerperspectieven; Bericht 1>2026: De stemming', Den Haag, zie <https://www.scp.nl/site/binaries/site-content/collections/documents/2026/03/03/burgerperspectieven-bericht-1-2026-de-stemming/burgerperspectieven-2026-bericht-1-de-stemming.pdf>.

²⁵ De dialogen zijn vindbaar via de pagina 'Regels voor handelingen met embryo's', Rijksoverheid.nl, <https://www.rijksoverheid.nl/themas/familie-zorg-en-gezondheid/embryos/regels-voor-handelingen-met-embryos> (3 december 2019).

²⁶ Kamerstukken II 2019/20, 29323, nr. 135, bijlage.

Een embryo dat uitsluitend voor onderzoek zou worden gecreëerd heeft de status van beschermwaardig beginnend menselijk leven onder de Embryowet. Het verschilt daarin niet van andere embryo's onder de Embryowet.

De beschermwaardigheid komt tot uitdrukking in concrete normen, zoals de toetsing door de CCMO en diverse verboden handelingen.

27. Welke morele status kent de regering toe aan een embryo dat uitsluitend voor onderzoek wordt gecreëerd?

De regering vindt een embryo beschermwaardig vanwege de potentie om uit te groeien tot een mens, waarbij wordt uitgegaan van relatieve beschermwaardigheid. De Embryowet beoogt een evenwicht te vinden tussen enerzijds het respect voor beginnend menselijk leven en anderzijds andere waarden, zoals het belang van wetenschappelijke voortuitgang. De beschermwaardigheid neemt toe naarmate het embryo verder ontwikkelt. Vanwege deze beschermwaardigheid gelden strikte voorwaarden voor onderzoek met embryo's, bijvoorbeeld de veertiendagengrens. De ontstaanswijze of het doel waarvoor een embryo tot stand wordt gebracht, doet niets af aan de beschermwaardigheid van het embryo.

VII. Casusvragen

28. De consequenties van dit voorstel, en zeker de mogelijke uitwassen, waaronder misbruik van embryo's, zijn nog onvoldoende helder. Erkent de regering dit? Zo ja, wat wordt daaraan op korte termijn gedaan? Zo nee, waarom niet?

De regering ziet geen nieuwe risico's op uitwassen en misbruik naar aanleiding van dit initiatiefwetsvoorstel. Door de strikte voorwaarden voor onderzoek, voorafgaande toetsing door de CCMO en toezicht door de IGJ zijn er voldoende waarborgen om uitwassen en misbruik te voorkomen.

29. Casus 1. Stel dat een onderzoeker een embryo creëert, genetisch modificeert en vervolgens pluripotente stamcellen oogst voor onderzoek. Welke juridische grenzen worden in dat geval nog beschermd en op welke wijze?

Het tot stand brengen van embryo's wordt met het initiatiefwetsvoorstel alleen toegestaan als (en voor zover) dit noodzakelijk is voor een concreet wetenschappelijk onderzoek met die embryo's of ten behoeve van transplantatiegeneeskunde bij een specifieke patiënt. Het tot stand brengen van een embryo om embryonale stamcellen te oogsten puur en alleen om een cellijn te ontwikkelen voor toekomstig gebruik in bijvoorbeeld wetenschappelijk onderzoek is geen doel dat wordt toegestaan op basis van het initiatiefwetsvoorstel, mocht het tot wet worden verheven en in werking treden.

Als het gaat om het oogsten van embryonale stamcellen om daar in het kader van een concreet onderzoek metingen mee te doen, is sprake van een onderzoek met een embryo en moet voldaan zijn aan de voorwaarden in de Embryowet. Elk onderzoeksvoorstel wordt vooraf getoetst door de CCMO. De CCMO toetst onder meer of het onderzoek zal leiden tot de vaststelling van nieuwe inzichten, of die inzichten niet op andere (minder ingrijpende) manieren kunnen worden verkregen, en of het onderzoek voldoet aan de eisen van een juiste methodologie. Daarnaast zal de CCMO, op grond van onderhavig wetsvoorstel, beoordelen of het te dienen doel van het tot stand brengen en de wijze van uitvoering van onderzoek in redelijke verhouding staan tot de bezwaren tegen het speciaal voor onderzoek tot stand brengen van embryo's. De embryo's mogen zich slechts veertien dagen ontwikkelen en moeten na afloop van het onderzoek worden vernietigd. De IGJ houdt toezicht op de naleving van de wet bij de uitvoering van het onderzoek.

30. Welke ethische grenzen worden in dat geval nog beschermd? Welke niet? Waarom worden die niet meegewogen in het oordeel hierover?

In algemene zin wordt, door bovengenoemde juridische kaders, de beschermwaardigheid van het embryo in acht genomen. De initiatiefnemers hebben in de memorie van toelichting en in de

verschillende nota's naar aanleiding van verslag toegelicht hoe deze beschermwaardigheid wordt geborgd in het initiatiefwetsvoorstel. Het kabinet heeft het oordeel over het initiatiefwetsvoorstel aan de Tweede Kamer gelaten en laat het oordeel nu aan de Eerste Kamer.

31. Waarom is dit moreel wezenlijk anders dan het creëren van menselijk leven als onderzoeksinstrument?

In de casus wordt een embryo tot stand gebracht voor onderzoeksdoeleinden. Omdat een embryo de potentie heeft om uit te groeien tot een mens, is dergelijk onderzoek alleen gerechtvaardigd als aan de strikte voorwaarden uit de Embryowet wordt voldaan. Hierdoor bestaat een balans tussen enerzijds de beschermwaardigheid van beginnend menselijk leven, en anderzijds andere belangen zoals medisch-wetenschappelijke vooruitgang.

32. Casus 2. Stel dat een buitenlands laboratorium genetisch gemodificeerde embryo's produceert en Nederlandse onderzoekers daarvan gebruik willen maken. Valt dat binnen de bedoeling van deze wet?

33. Zo nee, hoe wordt dat in de praktijk voorkomen? Zo ja, in hoeverre en met welke garanties? Hoe wordt dat gecontroleerd en gemonitord?

De vragen 32 en 33 van het lid van de Fractie-Walenkamp worden hieronder samen beantwoord. Er is geen verbod om het genetische materiaal van embryo's te modificeren in het kader van wetenschappelijk onderzoek. Een doel van dergelijk onderzoek zou bijvoorbeeld kunnen zijn om de functie van een bepaald gen in de vroege embryonale ontwikkeling te onderzoeken. Om onderzoek te mogen doen met een embryo in Nederland, moet aan het onderzoek een onderzoeksprotocol ten grondslag liggen met een volledige beschrijving van het onderzoek, en moet het protocol zijn goedgekeurd door de CCMO. De CCMO zal een onderzoek met een genetisch gemodificeerd embryo alleen goedkeuren als het onder meer aannemelijk is dat het onderzoek zal leiden tot de vaststelling van nieuwe inzichten op het terrein van de medische wetenschap, en dat het doel niet door andere (minder ingrijpende) vormen of methoden van wetenschappelijk onderzoek bereikt kan worden dan door onderzoek met de desbetreffende embryo's. De onderzoeker is gebonden aan het opgestelde onderzoeksprotocol. De IGJ houdt toezicht op de naleving van de wet bij de uitvoering van het onderzoek.

34. Casus 3. Stel dat onderzoek uitwijst dat bepaalde genetische varianten samenhangen met intelligentie of cognitieve prestaties. Moet onderzoek naar dergelijke eigenschappen wettelijk worden uitgesloten?

35. Zo ja, in hoeverre en onder welke condities? Hoe wordt dat gecontroleerd en gemonitord?

36. Zo nee, waarom niet?

De vragen 34, 35 en 36 van het lid van de Fractie-Walenkamp worden hieronder samen beantwoord.

Genen die een rol spelen bij intelligentie of cognitieve prestaties zullen niet altijd geactiveerd zijn gedurende de embryonale ontwikkeling waarbinnen onderzoek toegestaan is, omdat er nog geen sprake is van ontwikkeling van de hersenen. Dat maakt dat ze ook niet onderzocht kunnen worden in een embryo dat minder dan veertien dagen ontwikkeld is. Voor zover die genen wel actief zijn, kan het relevant zijn om te onderzoeken hoe deze bijdragen aan de vroege embryonale ontwikkeling, of hoe ze worden beïnvloed door omgevingsfactoren.

Om onderzoek te kunnen doen met een embryo in Nederland, moet aan het onderzoek een onderzoeksprotocol ten grondslag liggen met een volledige beschrijving van het onderzoek, en moet het protocol zijn goedgekeurd door de CCMO. De CCMO zal een onderzoek naar dergelijke genetische variaties alleen goedkeuren als het onder meer aannemelijk is dat het onderzoek zal

leiden tot de vaststelling van nieuwe inzichten op het terrein van de medische wetenschap, en dat het doel niet door andere (minder ingrijpende) vormen of methoden van wetenschappelijk onderzoek bereikt kan worden dan door onderzoek met de desbetreffende embryo's. De onderzoeker is gebonden aan het opgestelde onderzoeksprotocol. De IGJ houdt toezicht op de naleving van de wet bij de uitvoering van het onderzoek.

37. *Casus 4. Als onderzoeksembryo's worden gecreëerd om de effecten van externe factoren op de ontwikkeling van embryo's te bestuderen: welke experimenten mogen daarbij expliciet niet worden uitgevoerd?*

38. *Waar, in hoeverre en onder welke condities zijn die grenzen vastgelegd? Hoe wordt dat gecontroleerd en gemonitord?*

De vragen 37 en 38 van het lid van de Fractie-Walenkamp worden hieronder samen beantwoord. De Embryowet sluit het bestuderen van de effecten van externe factoren op de ontwikkeling van embryo's als onderzoeksdoel niet expliciet uit, maar schrijft wel voor dat het onderzoek moet leiden tot nieuwe inzichten op het terrein van de medische wetenschap. Het is voorstelbaar dat, als dit wetsvoorstel wordt aangenomen en in werking treedt, embryo's tot stand worden gebracht voor onderzoek naar de effecten van externe factoren op de embryonale ontwikkeling. Dergelijk onderzoek kan zeer relevant zijn, bijvoorbeeld om het effect van bepaalde geneesmiddelen op de embryonale ontwikkeling te onderzoeken. De CCMO toetst dit op basis van het onderzoeksprotocol. Als uit het onderzoeksprotocol blijkt dat het onderzoek geen medisch-wetenschappelijke meerwaarde heeft, zal de CCMO het niet goedkeuren. Als uit het onderzoeksprotocol blijkt dat het onderzoek wel relevante medische inzichten zal opleveren, mag het alleen worden uitgevoerd onder de voorwaarden van de Embryowet, zoals de veertiendagengrens. De IGJ houdt toezicht op de naleving van de wet bij de uitvoering van het onderzoek.

39. *De regering antwoordde eerder op vraag 3 van de leden van de fractie van GroenLinks-PvdA: "Omdat het doneren van eicellen een invasieve en ingrijpende zorghandeling vergt, wordt vrouwen in de praktijk niet gevraagd een dergelijke ingreep speciaal ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek te ondergaan. Eicellen die ter beschikking worden gesteld ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek, zijn vrijwel uitsluitend eicellen die eerder zijn ingevroren voor behoud van vruchtbaarheid (vanwege bijvoorbeeld oncologische of sociale indicaties), maar die de vrouw uiteindelijk zelf niet meer ophaalt of gebruikt. Het initiatiefwetsvoorstel verandert daar niets aan."²⁷*

De huidige wetstekst biedt daarmee de mogelijkheid dat aan vrouwen die overwegen eicellen voor zichzelf in te vriezen, een beeld wordt geschetst dat niet-gebruikte eicellen beschikbaar kunnen komen voor nieuwe wetenschappelijke toepassingen indien het wetsvoorstel wordt aangenomen. Zien de regering dan wel de initiatiefnemers hierin juridische risico's? Zo ja, hoe wordt voorkomen dat deze risico's zich voordoen?

Eicellen die zijn ingevroren, maar niet worden gebruikt door de betreffende vrouw, zijn niet automatisch beschikbaar voor wetenschappelijke doeleinden. Niet-gebruikte eicellen mogen alleen voor onderzoek worden gebruikt als de vrouw de eicellen expliciet voor dit doel ter beschikking heeft gesteld. Vrouwen moeten tevens worden ingelicht over het doel van het onderzoek. Voor zover de eicellen nog niet zijn gebruikt, kan de terbeschikkingstelling ten alle tijden worden herroepen. De regering ziet op dit punt dus geen juridische risico's.

40. *Naar aanleiding van vraag 11 van de fractie van de PVV: "Wordt voorzien in een verbod op de export van speciaal gekweekte embryo's of celmateriaal naar landen met minder strikte regelgeving?" antwoordde de regering: "Hier geldt geen verbod voor. Eventuele verplaatsing van embryo's naar het buitenland zal onderdeel zijn van het onderzoeksprotocol. Voordat embryo's voor wetenschappelijk onderzoek tot stand worden gebracht, moet het onderzoeksprotocol door de CCMO worden beoordeeld. Pas als de CCMO goedkeuring heeft gegeven kunnen de embryo's daadwerkelijk tot stand worden gebracht. Samenwerking met*

²⁷ Kamerstukken I 2025/26, 36.416, D, p. 3.

wetenschappers uit andere landen is voorstelbaar, maar een onderzoeksprotocol dat niet voldoet aan de eisen die daaraan in Nederland worden gesteld (genoemd in artikel 10 van de Embryowet) zal niet worden goedgekeurd door de CCMO.”²⁸

Het lid van de Fractie-Walenkamp constateert dat dit antwoord van de regering een zeer groot gevaar herbergt. Indien, zoals de regering doet, wordt gepleit voor (a) zorgvuldige regelgeving, zou dan niet tevens (b) een verbod op de export van gekweekte embryo's moeten worden opgenomen, tenzij dit (c) noodzakelijk is vanwege internationale wetenschappelijke samenwerking. Is dat laatste (c) het geval? Geeft de regering inderdaad prioriteit aan (a) zorgvuldige wetgeving? Zo ja, hoe is dat te rijmen met deze omissies en gevaren?

Het is denkbaar dat het, voor de beantwoording van een onderzoeksvraag, nodig is de embryo's naar het buitenland te verplaatsen. Bijvoorbeeld wanneer in het buitenland specifieke meetapparatuur of technieken beschikbaar zijn, die niet in Nederland beschikbaar zijn.

De regering vindt het belangrijk dat wetgeving zorgvuldig is, en daarvan is hier sprake. Een eventuele verplaatsing van embryo's, en de wetenschappelijke onderbouwing hiervoor zal onderdeel zijn van het onderzoeksprotocol, en getoetst worden door de CCMO. De CCMO toetst onder andere of het onderzoek wetenschappelijke meerwaarde heeft. Als het (verplaatsen van embryo's voor) onderzoek geen wetenschappelijk doel dient, zal het onderzoek niet worden goedgekeurd. Hierdoor wordt geborgd dat embryo's alleen worden verplaatst als dit wetenschappelijk gezien noodzakelijk is.

41. Hoe zal de regering de export van embryo's in goede banen leiden? Welke garanties worden hiervoor gegeven? Hoe wordt dit gemonitord?

Als het in het kader van wetenschappelijk onderzoek nodig is om embryo's aan een andere instelling (die eventueel in het buitenland gevestigd is) over te dragen, dan moet dat kenbaar worden gemaakt in het onderzoeksprotocol en in de informatie voor de onderzoeksdeelnemers. De goedkeuring die de CCMO verleent, zal ook op dat element van het onderzoeksprotocol betrekking hebben. Met de ontvangende (binnen- of buitenlandse) instelling wordt een MTA (material transfer agreement) afgesloten waarin duidelijke afspraken worden gemaakt over de voorwaarden voor opslag en gebruik, en teruggave of vernietiging. De kern van deze afspraken is dat er door de ontvangende instelling wordt gehandeld in overeenstemming met de bepalingen van de Embryowet. Als naleving daarvan niet contractueel wordt bevestigd door de beoogd ontvangende instelling, kan het onderzoek niet worden goedgekeurd door de CCMO.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport,

Sophie Hermans

²⁸ Kamerstukken I 2025/26, 36.416, D, p. 12.